

УДК: 342.71

ПРАВО ОСОБИ НА ГРОМАДЯНСТВО: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Олександр Іванович РАДЧЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і міжнародного права
факультету № 4 Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-1572-8048

Summary

This scientific article is devoted to the problem of ensuring a person's right to citizenship in the conditions of a full-scale war. Special attention is focused on identifying the most common problems with the realization of the right of a person to citizenship in the occupied territories. The article also raises the issue of dual citizenship and its impact on the national security of the state. It is noted that a person's right to citizenship must be ensured even in war. The author proposed a number of measures aimed at creating conditions for the unhindered exercise of the right to citizenship by people from the occupied territories. In particular, the need to provide appropriate services by means of remote services was emphasized, and the feasibility of further digitalization of the Ukrainian citizenship registration process was substantiated.

Keywords: citizen, passport, right, provision, acquisition, termination, war, digitization.

Важливим аспектом гарантування правового статусу особи в умовах війни є забезпечення його права на громадянство. Повномасштабні бойові дії на окремих територіях України суттєво ускладнили доступ громадянам України до послуг, пов'язаних з набуттям, припиненням, зміною громадянства, а також оформленням документів, які підтверджують приналежність особи до громадянства України.

Однією з найбільш актуальних проблем на окупованих територіях України та територіях, де ведуться активні бойові дії, є припинення функціонування органів державної влади, державних установ, які мають сприяти безперешкодному вирішенню будь-яких питань, пов'язаних з громадянством на відповідних територіях, а також призупинення

роботи інформаційно-комунікаційних систем ДМС та надання адміністративних послуг, а саме:

- видачу паспорта громадянина України та доставки виготовлених документів безпосередньо до територіальних органів;
- вклеювання фотокартки до паспорта громадянина України по досягненню 25- і 45-річного віку.

Такі вимушені дії органів державної влади на певний час фактично унеможливили вирішення нагальних потреб громадян України, у документальному супроводженні реалізації права на громадянство, але не тільки їх.

Ще більшою проблемою стало нав'язування громадянства держави-агресора, а відтак по суті примусова паспортизація, населення окупованих українських територій як елемент державної політики з інкорпорації захоплених територій до політичного і правового простору російської федерації. В основу такого плану захоплення чужих територій покладено добровільно-примусова російська громадянська мобілізація мешканців захоплених українських територій. Сам термін «громадянська мобілізація» можна визначити як сукупність дій країни-агресора, спрямованих на тотальну примусову зміну (заміну) громадянства осіб, що постійно проживають на окупованих (анексованих) територіях, всупереч національному законодавству країни, яка піддалася збройній агресії, що регламентує порядок зміни громадянства та загальновизнаним нормам міжнародного права. Цей термін необхідно відмежовувати від дефініції «паспортизація». Остання передбачає процес документування (формалізації, підтвердження) приналежності до громадянства іншої держави. Натомість, громадянська мобілізація передбачає конкретні юридичні дії держави-окупанта, що впливають з наданого нею особі статусу свого громадянина. Насамперед, в умовах повномасштабної війни мова йде про залучення таких «новоспечених» громадян держави-окупанта до процесу мобілізації в лави її офіційних збройних формувань. Саме це надзвичайно широко наразі практикується на захоплених росією українських територіях [1, с. 262]. Подібна політика держави-агресора на окупованих територіях суперечить міжнародному гуманітарному праву, зокрема положенням ст. 31 Конвенції про захист цивільного населення під час війни: «Жодний примус фізичного чи морального порядку не може застосовуватися до осіб, які перебувають під захистом, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей». Під категорію підзахисних, відповідно до ст. 15 цієї самої конвенції, підпадають цивільні особи, які не беруть участі в бойових діях та, перебуваючи в зонах, не виконують жодної роботи воєнного

характеру [2]. Однак заради дотримання принципу об'єктивності наукового дослідження, зауважимо, що частина громадян України на цих територіях цілком добровільно та свідомо вступили до громадянства держави-окупанта та отримали російський паспорт. Якоюсь мірою таку поведінку зазначених осіб можна вважати одним з проявів опосередкованої підтримки дій окупантів, а відтак вона може розглядатися як один з різновидів колабораційної діяльності.

Наслідком вищезгаданої політики видачі російських паспортів громадянам України на окупованих територіях стало виникнення ще однієї проблеми, а саме різке збільшення осіб з подвійним громадянством. Російська окупаційна адміністрація не дуже сильно переймається наявністю у новоспечених громадян росії українського громадянства. Хоча, як засвідчує досвід вирішення росіянами цього питання в анексованій у 2014 році Автономній Республіці Крим, згодом українських громадян, що зголосилися на службу в органах державної влади, створених російськими загарбниками, примушували відмовлятися від українського громадянства. Вочевидь, згадана ситуація незабаром може повторитися й на інших окупованих російською федерацією територіях, якщо окупація буде тривати занадто довго.

Загальновідомо, що українське законодавство не містить прямої заборони на подвійне громадянство для громадян України, розглядаючи таких осіб виключно у правовому полі України, тобто як громадян України, ігноруючи юридичний факт наявності у них громадянства іншої держави чи держав. Проте, п. 1 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про громадянство України» встановлено одну з підстав для втрати громадянства України, а саме «добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття» [3]. І наша держава, виконуючи вищезазначену норму, має припиняти українське громадянство таких осіб. Коли мова йде про поодинокі випадки, то жодної проблеми такі дії для держави та суспільства не становлять. Однак, якщо громадянами держави-окупанта стануть тисячі чи десятки тисяч громадян України, то це факт вже певним чином може становити деякі труднощі і політичного, і економічного, і соціального, і демографічного та іншого характеру.

Наразі єдиним більш менш дієвим механізмом забезпечення права осіб на громадянство в умовах повномасштабної війни є надання відповідних послуг з прийняття до громадянства України, припинення громадянства України осіб, що опинилися на окупованих російською федерацією територіях України, засобами дистанційного обслуговування на кшталт інформаційної системи «Дія». Також має тривати і на-

віть активізуватися процес подальшої діджиталізації оформлення громадянства України та відповідних послуг, що надають органи державної влади, насамперед Державна міграційна служба України, інші державні установи, а також виявлення осіб з подвійним громадянством, розшуком яких та встановленням відповідних фактів має перейматися Служба безпеки України.

Крім того, доречно залучити до вирішення питань щодо громадянства осіб з окупованих територій офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Комісію при Президенті України з питань громадянства та інші причетні до вирішення питань стосовно громадянства державні інституції.

Список використаних джерел

1. Радченко О.І. Міжнародно-правовий аспект забезпечення права особи на громадянство в умовах війни та окупації територій. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 4. Ч. (Том) 3. С. 259-266. (DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.44>).

2. Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154?find=1&text=громадянств#n120 (дата звернення: 29.11.2023).

3. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.